

УДК 903.23 (477.7)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2019.30.189303>

Денис Масюта

orcid.org/0000-0002-3722-154X

*аспірант кафедри археології та етнології України,
факультет історії та філософії,
Одеський Національний університет ім. І. І. Мечникова
(Україна, Одеса)
*masuta.denis@gmail.com**

АМФОРИ ТИПУ CAMULODUNUM 184 З ТИРИ

Анотація

В статті до наукового обігу вводяться фрагменти амфор типу Camulodunum 184, виявлені під час археологічних досліджень Тіри. Пріділяється увага питанням морфології, хронології та походження цього різновиду тари. Окреслюється ареал розповсюдження таких посудин. Визначається, що вони використовувались переважно для транспортування пассуму – родзинкового вина. Робиться припущення про те, що амфори з цим товаром надходили до Тіри у I – другій чверті II ст. н.е. з кількох східно-середземноморських виробничих пунктів (в тому числі з Родосу та родоської Переї).

Ключові слова: *амфори типу Camulodunum 184, пассум, римський час, Тіра, Причорномор'я, Родос, родоська Перея.*

Denis Masyuta

orcid.org/0000-0002-3722-154X

PhD student,

*Department of Archaeology and Ethnology of Ukraine,
Faculty of History and Philosophy
Odessa National University named by I. I. Mechnikov
(Ukraine, Odessa)
*masuta.denis@gmail.com**

CAMULODUNUM 184 AMPHORAE FROM TYRAS

Summary

The Camulodunum 184 amphorae are one of the most well-known variet-

ies of early Roman containers in the Mediterranean region. At the same time, such vessels are not believed to enter the Black Sea region, with the area of their distribution being limited only to the territory of the Roman Empire. The aim of this article is introduction and comprehensive study of the Camulodunum 184 amphorae findings from Tyras. This will allow shedding light on the issues related to Tyras' trade contacts, as well as expanding our notion about the economic relations between the Pontic and Mediterranean regions in the Roman era.

The findings of Camulodunum 184 amphorae in Tyras are few in number and represented only by fragments. Such vessels are characterized by high, straight and wide neck with rounded rim, elongated ovoid body, conical stem and «horn-shaped» handles. Their volume is mainly 13,6 liters, although a specimen is known, containing only 8,5 liters.

The main product transported in such amphorae was passum – a raisin wine made from dried grapes. This expensive kind of wine was very popular in the capital of the Roman Empire and among the prosperous population of its provinces. The Camulodunum 184 amphorae were produced from the late 1st century BC till the late 2nd century AD, and their production reached a peak in the turn of the eras – mid-2nd century AD.

Such vessels were produced in Rhodes, Rhodian Peraea, Kos, in some centers of Asia Minor north-west coast. The Camulodunum 184 amphorae came to Tyras from several workshops. Based on visual differences in composition of fabric and its color, the fragments found in Tyras can be divided into five groups, three of which appear to originate from Rhodes and Rhodian Peraea. The vessels attributed to the other two groups could also have been produced in the Eastern Mediterranean, possibly not far from Rhodes.

The fragments of such amphorae from Tyras were found in the redeposited layers, making it difficult to establish the time of their entry to the city. Probably, the Camulodunum 184 amphorae were exported to the Black Sea region during their highest production intensity. Thus, fragments of similar vessels from Panticapaeum date to the 1st – second quarter of the 2nd centuries AD.

Thus, in the 1st – second quarter of the 2nd centuries AD Tyras imports passum contained in the Camulodunum 184 amphorae. It was brought in from Rhodes, Rhodian Peraea and unidentified Eastern Mediterranean centers. These supplies were intended for the city's prosperous population and were few in number. The entry of such amphorae to Tyras was most likely a consequence of the restoration of trade relations with Rhodes and Rhodian Peraea, incorporated to the Roman Empire by this time. However, these contacts were no longer as intense as during the Hellenistic period and were sporadic. The findings in Tyras allow expanding the distribution area of the

Camulodunum 184 amphorae to the North-West Black Sea region.

Keywords: *Camulodunum 184 amphorae, passum, Roman period, Tyras, Black Sea area, Rhodes, Rhodian Peraea.*

Постановка проблеми. Амфори типу *Camulodunum 184* – це один з найвідоміших різновидів керамічної тари ранньоримського часу в Середземномор'ї. Вони справили великий вплив на подальший розвиток виробництва керамічної тари, ставши прототипом для кількох різновидів амфор (Hayes, 1983: p. 151, fig. 24, A66; Ladstätter, 2010: p. 190, 258, taf. 103, A-K712, 130, A-K712; Vjelajac, 1996: с. 39, sl. XI, 48; Зеест, 1960: с. 111, таб. XXIX, 67б; Самойлова, 1978: с. 255, рис. 1,1), в тому числі і типу Dressel 43/AC4 (Marangou-Lerat, 1996: p. 84; Williams, 2003: p. 26). Разом з тим, вважається, що посудини, які досліджуються не надходили до Причорномор'я, а ареал їх розповсюдження обмежується територією Римської імперії. Введення до наукового обігу таких амфор з Тіри дозволить розширити топографію знахідок на Північно-Західне Причорномор'я та пролити світло на питання, пов'язані з торговельними контактами цього античного міста, а також скорегувати наші уявлення про економічні взаємовідносини між Понтійським і Середземноморським регіонами в римську епоху.

Аналіз досліджень. Вперше цей різновид амфор було виділено К. Хоуксом та М. Халлом у середині ХХ ст. під час дослідження керамічних посудин

з міста Камулодун в Римській Британії (Duczec, 2001: р. 131). Такі амфори неодноразово входили до більш пізніх класифікацій керамічної тари римського часу. Так, їх було віднесено до класу 9 за Д. Пекоком та Д. Вільямсом (Peacock, Williams, 1991: р. 102–104, fig. 37), типам 17 за П. Дичеком (Duczec, 2001, р. 131–136, fig. 66) та 1 за Т. Бежецьким (Bezeczky, 2013: р. 35–50).

Слід відзначити, що деякі дослідники в своїх класифікаціях об'єднують такі посудини з амфорами типу Dressel 43/AC4, розглядаючи їх як один різновид тари. Наприклад, М. Калландер відніс їх до форми 7 (Callender, 1965: р. 16, 17, fig. 1, 5, 43), Дж. Райлі – до типу Early Roman Amphora 3 (Riley, 1979: р. 147–149, fig. 73, 107–111; 74, 112–117), а М.Х. Келемен – до типу 2 (Kelemen, 1988: р. 123–129).

Метою даної роботи є публікація знахідок амфор типу Samulodunum 184, виявлених в Тірі, та ретельне вивчення цього різновиду керамічної тари.

Виклад основного матеріалу. Знахідки амфор типу Samulodunum 184 в Тірі представлені лише шістьма уламками профільних частин, проте велика кількість цілих екземплярів аналогічних посудин в керамічних комплексах середземноморських пам'яток дозволяє скласти уявлення про форму даного різновиду тари. Для таких амфор притаманні високе, пряме, широке горло з валикоподібним

вінцем, витягнутий тулуб яйцеподібної форми, що завершується конічною ніжкою. Круглі в перетині ручки різко зігнуті під гострим кутом, а місце їх вигину оформлене у вигляді «шипа». Одним кінцем вони кріпляться до горла трохи нижче вінця, іншим – до пологих плечей амфори (Panella, 1986: fig. 6; Peacock, Williams, 1991: p. 102, fig. 37; Martin-Kilcher, 1994: taf. 123, 2368; Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015: fig. 8, 1, 2) (Рис. 1: 2–4). Загальна висота посудин варіюється в інтервалі 80–112 см (Martin-Kilcher, 1994: p. 672, taf. 123, 2368; Dyczek, 2001: p. 133). Діаметр вінця дорівнює 13,5–14 см (Martin-Kilcher, 1994: p. 672, taf. 123, 2368; Panella, 1986: fig. 6), а максимальний діаметр тулуба становить 30–34 см (Dyczek, 2001: p. 133; Panella, 1986: fig. 6).

Зразком для їх форми послужили амфори варіанту I-F за класифікацією С.Ю. Монахова, що виготовляли на Родосі у другій половині II–I ст. до н.е. (Монахов, 2003: с. 120–122, табл. 84, 1–6) (Рис. 1: 1). Від свого прототипу посудини, що досліджуються відрізняються більш витягнутою формою тулуба, «шиповидною» формою ручок, а також місткістю. Якщо обсяг родоської тари пізньоелліністичного часу коливався між 25,24 та 27,23 л (Монахов, 2003: прил. 1, с. 214), то амфор типу *Samulodunum* 184 він переважно становить 13,6 л (Tyers, 1996: p. 93; Dyczek, 2001: p. 134), хоча відомий екземпляр, що вміщує лише 8,5 л (Dyczek, 2001: p. 134).

Через таку сильну морфологічну близькість до свого прототипу посудини, які нас цікавлять називають родоськими (Bezeczky, 2013: p. 35–50), пізньородоськими (Panella, 1986: p. 40; Auriemma, Degrassi, Quiri, 2015: p. 145; Auriemma, Quiri, 2006: p. 230), родосько-римськими (Jurišić, 2000: p. 14) або амфорами родоського типу (Peacock, 1977: p. 266–270; Peacock, Williams, 1991: p. 102; Tyers, 1996: p. 93). Натомість, С.Ю. Внуков відносить їх до псевдородоської тари (Внуков, 2003: с. 197).

Формувальна маса, з якої виготовляли амфори типу Samulodunum 184, неоднорідна. Відмінності у кольорі та складі керамічного тіста таких посудин вказують на те, що їх випускали не в одному виробничому пункті, а в декількох. Д. Пекок виділив шість петрографічних груп та пов'язав їх з виробничими центрами егейського регіону. Дві групи, на думку вченого, мають родоське походження (Peacock, 1977: p. 266–269). Спираючись на результати петрографічних аналізів, Т. Бежецький зробив припущення про випуск таких амфор на Родосі, в невідомих центрах родоської Переї, на Косі та біля Ефесу або у долині р. Меандр (Bezeczky, 2013: p. 41–44). Частину посудин могли також виготовляти на острові Міконос (або на північно-західному узбережжі Малої Азії) та на Нісіросі (Nagy, Szakmány, 2015: p. 177).

Археологічними даними поки що підтверджується виробництво лише на Родосі, де було відкрито

залишки обпалювальної печі з бракованими амфорами типу *Samulodunum* 184 всередині (Bezeczky, 2013: p. 38, 39, fig. 22).

Петрографічні аналізи знахідок досліджуваного різновиду тари з Тіри не здійснювались, проте на підставі візуальних відмінностей керамічного тіста їх можна розділити на п'ять груп:

1. Щільна глина з нерівномірним випалом (червоного кольору зовні, сірого – з середини), містить домішки великих вапнякових часток. З цього тіста виготовлена кругла в перетині ручка (діаметр – 3 см), що збереглась на повну висоту (24,3 см) (Рис. 1: 5). Вона була виявлена у 1974 р., проте місце та обставини знахідки не відомі¹.

2. Щільна глина червоного кольору, містить вапнякові та залісті включення, пісок. До цієї групи відноситься фрагмент вінця з ручкою. Ручка кругла в перетині (діаметр – 3,2 см), збереглась на висоту 10 см. Діаметр вінця встановити не вдалось (Рис. 1: 6)². Уламок було знайдено у 1976 р. під час демонтажу кладок III–IV ст. н.е., куди він, вірогідно, потрапив з більш ранніх нашарувань (Клейман и др., 1976: с. 3, 21).

3. Щільна глина червоного кольору, з домішками вапнякових часток та піску. Ангоб світло-червоний. Група представлена двома фрагментами

¹ Фрагмент зберігається в фондах Одеського археологічного музею НАН України (далі ОАМ НАНУ). Шифр: БД–74, Сп. ...3/4.

² Знахідка зберігається в фондах ОАМ НАНУ. Шифр: БД–76, Инв. № 156.

ручок. Один уламок виявлено у 1996 р. під час дослідження залишків споруди рубежу XIII–XIV ст., що перекривала «будівлю вексилляції» II–III ст. н.е. (Росохацкий и др., 1996: с. 2, 45, 56). Висота круглого в перетині фрагменту (діаметр – 3,1 см) не перевищує 6,9 см (Рис. 1: 7)³. Інший уламок знайдено в культурному шарі I–III ст. н.е. під час археологічних досліджень у 2008 р. (Самойлова и др., 2008: с. 95, 201). Він також округлий в перетині, проте зберігся на висоту 13,5 см (Рис. 1: 8)⁴.

4. Щільна глина рожевого кольору, з домішками піску. Ангоб бежевий. До цієї групи відноситься фрагмент овальної в перетині ручки (3,3 x 2,4 см), заввишки 8,3 см (Рис. 1: 9). Обставини та точне місце знахідки не відомі⁵.

5. Щільна глина темно-жовтого кольору, містить рідкі домішки залізистих включень, пісок. Група представлена уламком округлої в перетині ручки (діаметр – 3,5 см), що збереглась на висоту 8,2 см (Рис. 1: 10). Знайдений у 2004 р. разом з археологічними матеріалами I–IV ст. н.е. в нашаруванні золотоординського періоду (Самойлова и др., 2004: с. 11, 12)⁶.

Судячи зі знахідок уламків аналогічних амфор з Ефесу, котрі досліджувались з використанням при-

³ Фрагмент зберігається в фондах Білгород-Дністровського краєзнавчого музею (далі БДКМ). Шифр: БТЭ–96, РГД, С. 5.

⁴ Знахідка зберігається в фондах БДКМ. Шифр: БТЭ–08, Сп. 126.

⁵ Фрагмент зберігається в фондах БДКМ. Шифр: А 14, БД...335.

⁶ Знахідка зберігається в фондах БДКМ. Шифр: БТЭ–04, Сп. 91.

родничо-наукових методів, візуальні характеристики групи 1 властиві для продукції Родоса, а груп 2 та 3 – для нелокалізованих центрів родоської Переї (Bezeczky, 2013: р. 41, 45). Посудини, віднесені до груп 4 та 5, також могли бути виготовлені у Східному Середземномор'ї, можливо, недалеко від Родосу. Виробництво амфор за єдиним морфологічним стандартом означає, що і сам їх вміст мусив мати однакові властивості та міг бути виготовленим за однією технологією.

Як і родоська тара елліністичного періоду, амфори типу Samulodunum 184 були призначені для транспортування вина (Peacock, Williams, 1991: р. 103; Sciallano, Sibella, 1991: р. 90; Bezeczky, 2013: р. 36). В римський час в них переважно перевозився пассум (passum) – родзинкове солодке вино, яке виготовляли з підв'яленого винограду. Про це свідчить напис фарбою (tituli picti), нанесений на амфору досліджуваного типу з Помпеїв. На ній читається PASSUM RHODIVM / P COELI GALLI (Williams, 2003: р. 28; Bezeczky, 2013: р. 36). Цей доволі дорогий сорт вина був дуже популярним у Римській імперії через високі смакові якості. Окрім родоського в tituli picti згадується також лікійський пассум, тому, на думку П. Дичека, амфори типу Samulodunum 184 використовувалися для перевезення вина не лише з Родосу, але й з Лікії (Dyczek, 2001: р. 135). Відомий також критський пассум, про

який йдеться в працях античних авторів. Він транспортувався й зберігався у амфорах типу Dressel 43/AC4 (Williams, 2003: p. 28; Marangou-Lerat, 1996: p. 84–89, pl. XIX–XXI; Van den Berg, 2012: p. 218; Bezeczky, 2013: p. 77; Quiri, 2015: p. 167; **Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015**: p. 278, 279). Цікаво, що між цими посудинами та амфорами типу Samulodunum 184 чітко простежуються певні морфологічні схожості.

Слід відзначити, що інколи обидва різновиди амфорної тари могли використовуватися для перевезення консервованих фруктів. Наприклад, на верхню частину амфори типу Dressel 43/AC4, знайденої в Лондоні, нанесено *tituli picti*, в якому згадуються плоди горобини садової (Williams, 2003: p. 28, 30). Під час дослідження залишків корабельної катастрофи Dramont D з морського дна піднято кілька амфор типу Samulodunum 184, що містили інжир (Peacock, Williams, 1991: p. 103). Цілком можливо, що ці плоди були законсервовані у пассумі (Van den Berg, 2012: p. 216) або у сапі (*sapa*) – винному напої (Williams, 2003: p. 30).

У елліністичний час Родос був одним з найбільших виробників і експортерів вина в Середземноморському регіоні (Монахов, 2003: с. 8; Матеевич, Самойлова, 2017: с. 27). Тому не дивно, що і в римську епоху товари, які транспортувались у амфорах «родоського типу» отримали дуже широке розпов-

сюдження. Вони надходили як до столиці, так і до самих віддалених частин Римської імперії. Амфори типу *Samulodunum* 184 були виявлені на території колишніх провінцій: Азія, Крит і Кіренаїка, Африка, Єгипет, Іудея, Кіпр, Ахайя, Далмація, Верхня та Нижня Мезії, Нижня та Верхня Паннонії, Італія, Норик, Реція, Верхня та Нижня Германії, Бельгіка, Британія, Лугдунська Галлія, Нарбонська Галлія, Аквітанія, Тарраконська Іспанія, Лузитанія. Такі амфори були частиною корабельних вантажів суден, що затонули біля Балеарських островів, Сардинії, Сицилії, узбережжя Адріатичного та Егейського морів⁷.

Ареал розповсюдження амфор цього типу вказує на те, що їх виробництво було орієнтовано, насамперед, на задоволення попиту у екзотичному вині населення Риму та західних провінцій. Причому, такі посудини знаходять при дослідженні не лише цивільних населених пунктів, а й місць дислокації підрозділів римської армії. Наприклад, вони виявлені в легіонних таборах вздовж Рейну (Van den Berg, 2012: р. 216, 217), в Галлії, Італії, Паннонії (Bezeczky, 2013: р. 40). А надходження цих амфор до Британії Д. Пекок пов'язує з забезпеченням вином римських військ (Peacock, 1977: р. 270).

Знахідки даного різновиду тари за межами Рим-

⁷ Докладніше дивись: Van den Berg, 2012, р. 229, fig. 2; Dyczek, 2001, р. 134, 135, fig. 69.

ської імперії нечисленні. Окремі партії родоського пассуму досягали Північного та Північно-Західного Причорномор'я. На це вказують фрагменти амфор типу *Samulodunum* 184, які було виявлено в Пантікапеї (Голофаст, 2010: с. 89, рис. 11, 7, 8) та Тірі.

Можливо, вони не отримали достатнього поширення у понтійському регіоні через невисокий попит у місцевого населення на якісні, дорогі сорти вина. Слід відзначити, що в Південному Причорномор'ї могло бути налагоджено власне виробництво вина за родоською рецептурою. Так, до продукції Гераклеї Понтійської належать світлоглиняні амфори типу С II за С.Ю. Внуковим, які морфологічно були дуже близькі до посудин, які досліджуються (Внуков, 1988: с. 202, 203, рис. 2, 4–5; Внуков, 2003: с. 96–102, рис. 34–37). Вочевидь, взірцем для їх форми, як і у випадку з амфорами типу *Samulodunum* 184, стала родоська тара пізньоелліністичного періоду (Внуков, 2003: с. 96). Проте продукція Гераклеї Понтійської, що містилась у амфорах типу С II, мала статус регіональної і за межами Причорномор'я поширення не отримала. До того ж, випуск цього різновиду тари не був тривалим. На думку С.Ю. Внукова, час побутування амфор типу С II припав на рубіж 60/50 рр. до н.е. – рубіж I ст. до н.е. – I ст. н.е. (Внуков, 2006: с. 167). На початку I ст. н.е. їх випуск припиняється і в Гераклеї

Понтійській відбувається повна переорієнтація на виробництво амфор типу С I за С.Ю. Внуковим, в яких транспортувався більш дешевий сорт вина, що імітував продукцію острова Кос (Внуков, 2006: с. 232; Внуков, 2013: с. 80).

Що стосується амфор типу *Samulodunum* 184, то їх виготовлення було розпочато після окупації Родосу у 43/42 р. до н.е. та подальшого включення його до складу Римської держави. Найскоріше, це відбулося наприкінці I ст. до н.е. (Peacock, Williams: 1991, p. 103)⁸. Найінтенсивніше такі посудини вироблялися з рубежу I ст. до н.е. – I ст. н.е. по середину II ст. н.е., коли вони були одним з найпоширеніших різновидів східно-середземноморської тари у західній частині Римської імперії (Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015: p. 272–282, tab. 1). В цей період, пассум, що містився у амфорах типу *Samulodunum* 184, у великому обсязі завозився до Риму. Проте, за правління Траяна, його критський аналог, який доставлявся у амфорах типу Dressel 43/AC4, практично витіснив родоське вино з ринків столиці Імперії (Rizzo, 2004: p. 176, 177). За Антоніна Пія відсоток надходження амфор типу *Samulodunum* 184 знову збільшується (Rizzo, 2004: p. 181, 183), втім, після середини II ст. н.е. такі по-

⁸ Мало ймовірно, що виробництво пізньоераклейської псевдородоської тари передувало випуску амфор типу *Samulodunum* 184. Вірогідно, початок виготовлення посудин типу С II за С.Ю. Внуковим припадає на кінець I ст. до н.е.

судини в Римі не відомі (Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015: p. 282). Слід відзначити, що найб-пізніші знахідки цього різновиду тари зафіксовані на території Валенсії (Тарраконська Іспанія), де датуються кінцем II ст. н.е. (Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015: p. 282, fig. 6, 1–3). Амфори, що були виявлені у Ліоні в археологічних контекстах кінця II – середини III ст. н.е. і які дослідники відносять до типу *Samulodunum* 184 (Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015: tab. 1) насправді являють собою його імітацію (Auriemma, Degrassi, Quirí, 2015: p. 145). Знахідки таких посудин відомі також на Криті (Hayes, 1983: p. 151, fig. 24, A66), в Ефесі (Ladstätter, 2010: p. 190, 258, taf. 103, A-K712, 130, A-K712), в Тергесті (Auriemma, Degrassi, Quirí, 2015: fig. 3) та у Вимінаціумі (Bjelajac, 1996: с. 39, sl. XI, 48).

Амфори типу *Samulodunum* 184 потрапляють у причорноморський регіон в період їх найбільш інтенсивного виробництва. У Пантікапеї їх уламки було знайдено в зольнику римського часу, який формувався з I ст. н.е. по другу чверть II ст. н.е. (Голофаст, 2010, с. 91). Фрагменти аналогічних посудин, виявлені в результаті археологічних досліджень Тіри, переважно походять з перевідкладених нашарувань, або датуються доволі широко. Можна припустити, що родоський пассум ввозився сюди приблизно в той самий час, що і на Боспор.

Висновки. Таким чином, приблизно в I – другий чверті II ст. н.е. Тіра імпортувала *passum*, що містився в амфорах типу *Samulodunum 184*. Він ввозився з Родосу, родоської Переї та двох невстановлених пунктів, які, імовірно, розташовувались у Східному Середземномор'ї. Ці поставки призначалися для заможного населення міста і були нечисленими. Надходження таких амфор до Тіри, найскоріше, є наслідком відновлення торгових зв'язків з Родосом та родоською Переєю, що увійшли на той час до складу Римської імперії. Однак, ці контакти вже не були такими інтенсивними, як в елліністичну епоху та мали спорадичний характер. Знахідки в Тірі дозволяють розширити ареал розповсюдження амфор типу *Samulodunum 184* і на регіон Північно-Західного Причорномор'я.

Список використаних джерел і літератури

1. Внуков, 1988 – Внуков С.Ю. Светлоглиняные широкогорлые амфоры Северо-Западного Крыма // Советская археология. 1988. № 3. С. 198–206.
2. Внуков, 2003 – Внуков С.Ю. Причерноморские амфоры I в. до н.э. – II в. н.э. (морфология). М., 2003. 235 с.
3. Внуков, 2006 – Внуков С.Ю. Причерноморские амфоры I в. до н.э. – II в. н.э. Ч. II. Петрография, хронология, проблемы торговли. СПб., 2006. 320 с.
4. Внуков, 2013 – Внуков С.Ю. Потребление вина поздними скифами Северо-Западного Крыма // *Orientalia et Classica: Труды Института восточных культур и античности*. 2013. Вып. L. С. 79–86.
5. Голофаст, 2010 – Голофаст Л.А. Амфорная тара из раскопок зольника римского времени у подножия горы Митридат в Керчи // *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*. 2010. XVI. С. 82–139.

6. Зеест, 1960 – Зеест И.Б. Керамическая тара Боспора // Материалы и исследования по археологии СССР. 1960. 83. 180 с.
7. Клейман и др., 1976 – Клейман И.Б., Кравченко А.А., Сон Н.А., Самойлова Т.Л. Отчет о раскопках Тиры и средневекового Белгорода, проведенных Белгород-Тирской экспедицией Одесского археологического музея АН УССР в 1976 г. // Науковий архів Одеського археологічного музею НАН України. Д. № 86804.
8. Матеевич, Самойлова, 2017 – Матеевич Н., Самойлова Т.Л. Амфорные клейма из Тиры (раскопки 1998–2008 гг.). К., 2017. 234 с.
9. Монахов, 2003 – Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре: Каталог-определитель. Москва-Саратов, 2003. 352 с.
10. Росохацкий и др., 1996 – Росохацкий А.А., Яременко А.В., Кожокару В., Оприш И. Отчет о работе Белгород-Тирской экспедиции Института археологии НАН Украины при участии Института фракологии Румынии в 1996 г. // Науковий архів Одеського археологічного музею НАН України.
11. Самойлова, 1978 – Самойлова Т.Л. Основные типы амфор I–IV вв. н.э. из Тиры // П.О. Карышковский (отв. ред.). Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. К., 1978. С. 254–266.
12. Самойлова и др., 2004 – Самойлова Т.Л., Смольянинова С.П., Богуславский Г.С., Ветчинникова Н.Е., Остапенко П.В. Отчет о работе Белгород-Тирской экспедиции в 2004 г. // Науковий архів Інституту археології НАН України. Д. № 2004/174.
13. Самойлова и др., 2008 – Самойлова Т.Л., Богуславский Г.С., Остапенко П.В., Ветчинникова Н.Е., Смольянинова С.П., Савельев О.К. Отчет о работе Белгород-Тирской экспедиции в 2008 г. // Науковий архів Інституту археології НАН України. Д. № 2008/36.
14. Auriemma, Degrassi, Quiri E, 2015 – Auriemma R., Degrassi V., Quiri E. Eastern amphora imports in the Adriatic Sea: evidence from terrestrial and underwater contexts of the Roman Imperial age // S. Demesticha (ed.). Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean. Uppsala, 2015. P. 139–160.
15. Auriemma, Quiri, 2006 – Auriemma R., Quiri E. Importazioni di anfore orientali nel Salento tra primo e medio Impero // S. Čače, A. Kurilić, F. Tassaux (eds.). Les routes de l'Adriatique antique: géographie et économie. Actes de la table ronde du 18 au 22 septembre 2001 (Zadar). Bordeaux, Zadar, 2006. P. 225–251.
16. Bezeczky, 2013 – Bezeczky T. The Amphorae of Roman Ephesus // Forschungen in Ephesos. Wien, 2013. XV/1. 382 p.

17. Bjelajac, 1996 – Bjelajac L. Amfore gornjo mezijskog Podunavlja. Belgrade, 1996. 149 c.
18. Callender, 1965 – Callender M.H. Roman Amphorae, with Index of Stamps. London, 1965. 330 p.
19. Dyczek, 2001 – Dyczek P. Roman Amphorae of the 1st – 3rd Centuries AD Found on the Lower Danube. Typology. Warsaw, 2001. 387 p.
20. Hayes, 1983 – Hayes J.W. The Villa Dionysos Excavations, Knossos: the Pottery // Annual of the British School at Athens. 1983. 78. P. 97–169.
21. Jurišić, 2000 – Jurišić M. Ancient shipwrecks of the Adriatic. // BAR. International series. Oxford, 2000. 828. 169 p.
22. Kelemen, 1988 – Kelemen M.H. Roman amphorae in Pannonia II // Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. 1988. XL. P. 111–150.
23. Ladstätter – Ladstätter S. Keramik // F. Krinzing (ed.). Hanghaus 2 in Ephesos. Die Wohneinheiten 1 und 2 // Baubefund, Ausstattung, Funde, Forschungen in Ephesos. Wien, 2010. VIII/8. P. 172–279.
24. Marangou-Lerat, 1996 – Marangou-Lerat A. Le vin et les amphores de Crète de l'époque classique à l'époque impériale // Études Crétoises. Athens–Paris, 1996. 30. 232 p.
25. Martin-Kilcher, 1994 – Martin-Kilcher S. Die römischen Amphoren aus Augst und Kaiseraugst. Ein Beitrag zur römischen Handels- und Kulturgeschichte. Band 3. // Forschung in Augst 7/3. Augst, 1994. P. 618–795.
26. Nagy, Szakmány, 2015 – Nagy A., Szakmány G. Savariában talált rhodosi amphorák petrográfiai elemzése // Archeometriai Műhely. 2015. XII. 3. P. 177–187.
27. Panella, 1986 – Panella C. Oriente ed Occidente: considerazioni su alcune anfore «Egee» di eta imperial a Ostia // Bulletin de Correspondance Hellenique. 1986. Suppl. XIII. P. 609–635.
28. Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015 – Pascual Berlanga G., Ribera i Lacomba A. Eastern amphorae in Valentia (1st century BC – 3rd century AD) and Pompeii (1st century BC to AD 79) // S. Demesticha (ed.). Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean. Uppsala, 2015. P. 269–286.
29. Peacock, 1977 – Peacock D. Roman amphorae: typology, fabric and origins // Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores, Collection de l'Ecole Française de Rome. Rome, 1977. 32. P. 261–278.
30. Peacock, Williams, 1991 – Peacock D., Williams D. Amphorae and the Roman economy: An Introductory Guide. London-New York, 1991. 239 p.

31. Quiri, 2015 – Quiri E. Imports of eastern transport amphorae to Turin (Italy) // S. Demesticha (ed.). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean*. Uppsala, 2015. P. 161–180.
32. Riley, 1979 – Riley J. The Coarse Pottery from Berenice // *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*. Vol. II. Tripoli, 1979. P. 91–467.
33. Rizzo, 2004 – Rizzo G. *Instrumenta Urbis I: ceramiche fini da mensa, Lucerne ed anfore a Roma nei primi due secoli dell'Impero* // *Collection de l'École française de Rome*. Rome, 2004. 307. 252 p.
34. Sciallano, Sibella – Sciallano M., Sibella P. Amphores: comment les identifier? Aix-en-Provence, 1991. 131 p.
35. Tyers, 1996 – Tyers P. *Roman Pottery in Britain*. London, 1996. 226 p.
36. Van den Berg, 2012 – Van den Berg J. Rare and Exotic Amphorae in North-West Europe: Finds from the Roman Fort on the Kops Plateau, Nijmegen // *Journal of Roman Pottery Studies*. Oxford, 2012. Vol. 15. P. 215–232.
37. Williams, 2003 – Williams D. Cretan wine in Roman Britain // *Journal of Roman Pottery Studies*. Oxford, 2003. Vol. 10. P. 26–31.

References

1. Auriemma, Degrassi, Quiri E, 2015 – Auriemma R., Degrassi V., Quiri E. Eastern amphora imports in the Adriatic Sea: evidence from terrestrial and underwater contexts of the Roman Imperial age // S. Demesticha (ed.). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean*. Uppsala, 2015. P. 139–160.
2. Auriemma, Quiri, 2006 – Auriemma R., Quiri E. Importazioni di anfore orientali nel Salento tra primo e medio Impero // S. Čače, A. Kurilić, F. Tassaux (eds.). *Les routes de l'Adriatique antique: géographie et économie*. Actes de la table ronde du 18 au 22 septembre 2001 (Zadar). Bordeaux, Zadar, 2006. P. 225–251.
3. Bezczky, 2013 – Bezczky T. The Amphorae of Roman Ephesus // *Forschungen in Ephesos*. Wien, 2013. XV/1. 382 p.
4. Bjelajac, 1996 – Bjelajac L. *Amfore gornjo mezijuskog Podunavlja*. Belgrade, 1996. 149 c.
5. Callender, 1965 – Callender M.H. *Roman Amphorae, with Index of Stamps*. London, 1965. 330 p.
6. Dyczek, 2001 – Dyczek P. *Roman Amphorae of the 1st–3rd Centuries AD Found on the Lower Danube. Typology*. Warszawa, 2001. 387 p.
7. Golofast, 2010 – Golofast L.A. *Amfornaya tara iz raskopok zol'nika*

- rinskogo vremeni u podnozhiya gory Mitridat v Kerchi. [Amphorae from the roman cinder heap uncovered at the foot of Mithridates Mount in Kerch] // *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*. 2010. XVI. S. 82–139. [in Russian].
8. Hayes, 1983 – Hayes J.W. The Villa Dionysos Excavations, Knossos: the Pottery // *Annual of the British School at Athens*. 1983. 78. P. 97–169.
 9. Jurišić, 2000 – Jurišić M. Ancient shipwrecks of the Adriatic. // *BAR. International series*. Oxford, 2000. 828. 169 p.
 10. Kelemen, 1988 – Kelemen M.H. Roman amphorae in Pannonia II // *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1988. XL. P. 111–150.
 11. Kleyman ta in., 1976 – Kleyman I.B., Kravchenko A.A., Son N.A., Samoylova T.L. Otchet o raskopkakh Tiry i srednevekovogo Belgoroda, provedennykh Belgorod-Tirskoy ekspeditsiyey Odesskogo arkheologicheskogo muzeya AN USSR v 1976 g. // *Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy*. D. № 86804.
 12. Ladstätter – Ladstätter S. Keramik // F. Krinzing (ed.). *Hanghaus 2 in Ephesos. Die Wohneinheiten 1 und 2 // Baubefund, Ausstattung, Funde, Forschungen in Ephesos*. Wien, 2010. VIII/8. P. 172–279.
 13. Marangou-Lerat, 1996 – Marangou-Lerat A. Le vin et les amphores de Crète de l'époque classique à l'époque impériale // *Études Crétoises*. Athens–Paris, 1996. 30. 232 p.
 14. Martin-Kilcher, 1994 – Martin-Kilcher S. Die römischen Amphoren aus Augst und Kaiseraugst. Ein Beitrag zur römischen Handels- und Kulturgeschichte. Band 3. // *Forschungen in Augst 7/3*. Augst, 1994. P. 618–795.
 15. Mateyevich, Samoylova, 2017 – Mateyevich N., Samoylova T.L. Amfornyye kleyma iz Tiry (raskopki 1998–2008 gg.). [Amphora stamps from Tyras (excavations 1998–2008).]. K., 2017. 234 s. [in Russian].
 16. Monakhov, 2003 – Monakhov S.Yu. Grecheskiye amfory v Prichernomor'ye. Tipologiya amfor vedushchikh tsentrov-eksporterov tovarov v keramicheskoy tare: Katalog-opredelitel'. [Greek amphorae in Northern Pontic area. Typology of amphorae of leading centers-exporters of goods in ceramic containers]. Moskva-Saratov, 2003. 352 s. [in Russian].
 17. Nagy, Szakmány, 2015 – Nagy A., Szakmány G. Savariában talált rhodósi amphorák petrográfiai elemzése // *Archeometriai Műhely*. 2015. XII. 3. P. 177–187.
 18. Panella, 1986 – Panella C. Oriente ed Occidente: considerazioni su alcune anfore «Egee» di eta imperial a Ostia // *Bulletin de Correspondance Hellenique*. 1986. Suppl. XIII. P. 609–635.
 19. Pascual Berlanga, Ribera i Lacomba, 2015 – Pascual Berlanga G., Rib-

- era i Lacomba A. Eastern amphorae in Valentia (1st century BC – 3rd century AD) and Pompeii (1st century BC to AD 79) // S. Demesticha (ed.). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean*. Uppsala, 2015. P. 269–286.
20. Peacock, 1977 – Peacock D. Roman amphorae: typology, fabric and origins // *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*, Collection de l'Ecole Française de Rome. Rome, 1977. 32. P. 261–278.
 21. Peacock, Williams, 1991 – Peacock D., Williams D. *Amphorae and the Roman economy: An Introductory Guide*. London-New York, 1991. 239 p.
 22. Quiri, 2015 – Quiri E. Imports of eastern transport amphorae to Turin (Italy) // S. Demesticha (ed.). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean*. Uppsala, 2015. P. 161–180.
 23. Riley, 1979 – Riley J. The Coarse Pottery from Berenice // *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*. Vol. II. Tripoli, 1979. P. 91–467.
 24. Rizzo, 2004 – Rizzo G. *Instrumenta Urbis I: ceramiche fini da mensa, Lucerne ed anfore a Roma nei primi due secoli dell'Impero* // *Collection de l'École française de Rome*. Rome, 2004. 307. 252 p.
 25. Rosokhatskiy i dr., 1996 – Rosokhatskiy A.A., Yaremenko A.V., Kozhokaru V., Oprish I. *Otchet o rabote Belgorod-Tirskoy ekspeditsii Instituta arkheologii NAN Ukrainy pri uchastii Instituta frakologii Rumynii v 1996 g.* // *Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy*.
 26. Samoylova, 1978 – Samoylova T.L. *Osnovnyye tipy amfor I–IV vv. n.e. iz Tiry*. [The main types of amphorae of the 1st–4th centuries AD from Tyras] // P.O. Karyshkovskiy (ed.). *Arkheologicheskiye issledovaniya Severo-Zapadnogo Prichernomor'ya*. K., 1978. S. 254–266. [in Russian].
 27. Samoylova i dr., 2004 – Samoylova T.L., Smol'yaninova S.P., Boguslavskiy G.S., Vetchinnikova N.E., Ostapenko P.V. *Otchet o rabote Belgorod-Tirskoy ekspeditsii v 2004 g.* // *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy*. D. № 2004/174.
 28. Samoylova i dr., 2008 – Samoylova T.L., Boguslavskiy G.S., Ostapenko P.V., Vetchinnikova N.E., Smol'yaninova S.P., Savel'yev O.K. *Otchet o rabote Belgorod-Tirskoy ekspeditsii v 2008 g.* // *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy*. D. № 2008/36.
 29. Sciallano, Sibella – Sciallano M., Sibella P. *Amphores: comment les identifier?* Aix-en-Provence, 1991. 131 p.

30. Tyers, 1996 – Tyers P. Roman Pottery in Britain. London, 1996. 226 p.
31. Van den Berg, 2012 – Van den Berg J. Rare and Exotic Amphorae in North-West Europe: Finds from the Roman Fort on the Kops Plateau, Nijmegen // *Journal of Roman Pottery Studies*. Oxford, 2012. Vol. 15. P. 215–232.
32. Vnukov, 1988 – Vnukov S.Yu. Svetloglinyanye shirokogorlyye amfory Severo-Zapadnogo Kryma [Light clay amphorae with wide necks from North-West Crimea] // *Sovetskaya arkheologiya*. 1988. № 3. S. 198–206. [in Russian].
33. Vnukov, 2003 – Vnukov S.Yu. Prichernomorskiye amfory I v. do n.e. – II v. n.e. (morfologiya). [The Black Sea amphorae of the 1st c. BC – the 2nd c. AD (morphology)]. M., 2003. 235 s. [in Russian].
34. Vnukov – Vnukov S.Yu., 2006. Prichernomorskiye amfory I v. do n.e.– II v. n.e. Chast' II. Petrografiya, khronologiya, problemyi trgovli. [The Black Sea amphorae of the 1st c. BC – the 2nd c. AD II: Petrography, chronology and trade questions]. SPb., 2006. 320 s. [in Russian].
35. Vnukov, 2013 – Vnukov S.Yu. Potrebleniye vina pozdnimi skifami Severo-Zapadnogo Kryma. [Wine consumption by late Scythians of the North-Western Crimea] // *Orientalia et Classica: Trudy Instituta vostochnykh kul'tur i antichnosti*. 2013. Vyp. L. S. 79–86. [in Russian].
36. Williams – Williams D. Cretan wine in Roman Britain // *Journal of Roman Pottery Studies*. Oxford, 2003. Vol. 10. P. 26–31.
37. Zeest, 1960 – Zeest I.B. Keramicheskaya tara Bospora. [Ceramic vessels of Bosphorus]. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*. 1960. 83. 180 s. [in Russian].

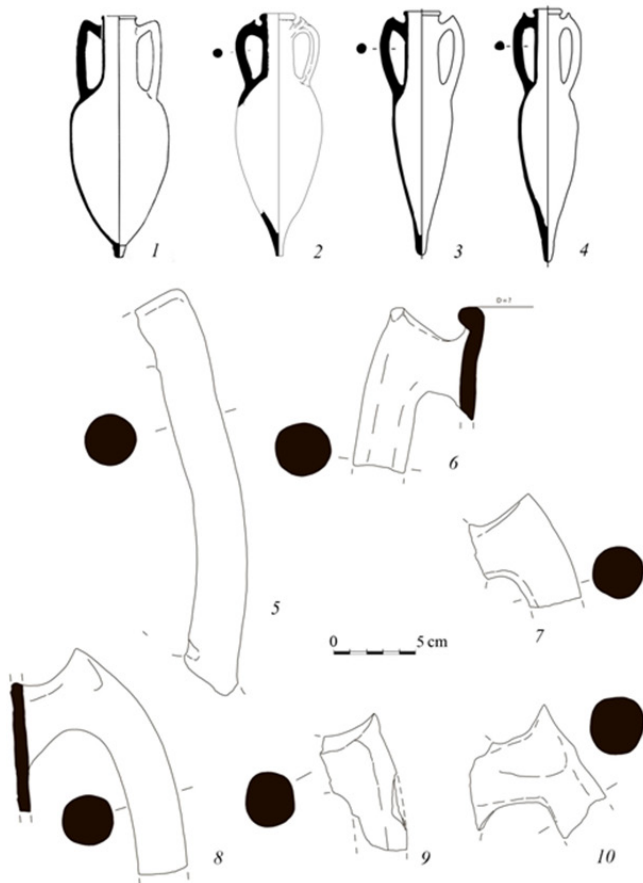

Рис. 1. Амфори типу *Samulodunum* 184 (2–10) та їх прототип (1).
 1 – Антикітера (за: Монахов, 2003); 2 – Помпеї (за: Panella, 1986);
 3 – Камулодун; 4 – Аугст (за: Bezeczky, 2013); 5–10 – Тіра